

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

А Подані визначення понять «професійна освіта», «професійна підготовка», «багаторівнева професійна освіта», досліджена сутність професійної підготовки фахівців фінансово-економічного профілю.

Ключові слова: професійна освіта, вища освіта, багаторівнева професійна освіта, професійна підготовка, неперервна освіта, кваліфікація.

Руслана Троценко. Основные направления совершенствования профессиональной подготовки специалистов финансово-экономического профиля.

А Представлены определения понятий «профессиональное образование», «профессиональная подготовка», «многоуровневое профессиональное образование», исследована сущность профессиональной подготовки специалистов финансово-экономического профиля.

Ключевые слова: профессиональное образование, высшее образование, многоуровневая профессиональное образование, профессиональная подготовка, непрерывное образование, квалификация.

Ruslana Trotsenko. Main directions of improvement of professional training of financial and economic profile.

S In the article the definition of «vocational training», «training», «multi-professional education» and the essence of professional training financial economics.

Key words: vocational education, higher education, multi-professional education, professional training, continuous education qualifications.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкової економіки з'являється гостра необхідність у такій системі підготовки фахівців, яка могла б швидко й адекватно реагувати на мінливу кон'юнктуру ринку. У зв'язку з цим визначається ідея про необхідність посилити акцент у бік фундаментальної освіти, яка володіє великим часом виживання консервативніше і яка при його правильному формуванні дозволяє перейти від освіти на все життя – до освіти через усе життя. Освіта через усе життя, long life education, розглядається як єдина можливість бути затребуваною в будь-яких соціально-економічних умовах.

У міру розвитку матеріально-технічної бази суспільства, ускладнення відносин учасників загального трудового процесу об'єктивно зростають вимоги з боку виробництва до адекватного рівня професійної підготовки фахівців, їхньої мобільності, здатності самостійно й ефективно оновлювати «багаж» професійних знань і досвіду. За даними економістів, щорічно оновлюється 5% фундаментальних і 20% професійних знань.

Із розвитком ринкових відносин розширюється обсяг освітніх потреб і змінюється їхня структура, що висуває на передній план вирішення таких проблем як: приведення у відповідність із регіональними потребами кількості професійних освітніх установ та їхніх видів; встановлення змісту освіти, адекватного запитам суспільства та інтересам учнів; забезпечення різного рівня послідовності в освіті; розроблення та впровадження таких технологій навчання, що забезпечать максимальну реалізацію потреб особистості, врахують її індивідуальні особливості.

Мета дослідження – розкрити основні напрямки вдосконалення професійної освіти, проаналізувати чинники, що визначають сучасні вимоги професійної підготовки економістів.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Система, що складається з багаторівневої професійної освіти, в сучасних соціально-економічних умовах вимагає адекватного управління освітніми установами на нових соціально-педагогічних підставах.

У професійній педагогіці проблеми змісту й організації освіти на окремих рівнях професійної підготовки фахівців вивчалися С.Ф. Артюхом, С.Я. Батишевим, Л.О. Беловою та ін. Питання процесу фахової підготовки майбутніх спеціалістів економічного профілю розглядаються в працях Р.А. Гейзерської, В.П. Крижанівської та ін. Окремі аспекти вищої освіти в зарубіжних країнах вивчались такими дослідниками як А.І. Галаган, А.Н. Джурицький, Г.Д. Дмитрієв, В.Г. Кінельов, З.А. Малькова, Н.Д. Нікандров, К.І. Салимова, Н.В. Федорова та ін.

Аналіз літературних джерел показав, що дана проблема є актуальною і потребує подальшого її розгляду.

Вклад основного матеріалу. Професійна освіта – найважливіша передумова науково-технічного прогресу, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, всіх сфер життєдіяльності держави. Вона спрямована на досягнення загального рівня професіоналізму суспільства, задоволення потреб у диференційованих професійних освітніх послугах, служить засобом формування, розвитку та самоствердження особистості.

Існуючі в різних країнах системи освіти склалися історично під впливом соціально-економічних процесів, розвитком суспільного життя, історичних чинників, національних відмінностей тощо. З усього різноманіття освітніх систем можна виділити багаторівневу (багатоступеневу) систему освіти і консервативнішу монорівневу.

Аналіз «американської», «європейської» систем освіти досліджується в роботі В.Г. Кинельова, де він зазначає, що в США і в європейських країнах вищу освіту дають навчальні заклади різного рівня, що відрізняються пропонованими програмами, терміном навчання, а також можливістю продовження освіти на тому чи іншому курсі університету з метою отримання дипломів за профілем майбутньої діяльності. На основі проведеного аналізу автор робить висновок про те, що в більшості розвинених країнах Європи і в США до кінця 80-х років минулого сторіччя вже склалася багаторівнева система освіти [3].

Сформована після 1917 р. в СРСР освітня система була переважно монорівневою. Той, хто навчається, не міг завершити свою освіту на якомусь проміжному етапі, обрати свою індивідуальну траєкторію навчання. Освітні програми були уніфіковані за термінами навчання, за документами, що видаються випускникам. Така система була зорієнтована на масову підготовку фахівців, підготовлених головним чином до репродуктивного відтворення інформації. Випускники ВНЗ були слабо підготовленими до творчої професійної діяльності, у них не формувалася потреба до постійної самоосвіти після його закінчення. Вважалося, що освіта закінчувалося з отриманням диплома, і в цьому виражалося надмірне перебільшення його ролі.

У 80-х роках ХХ ст. тенденції світового розвитку обумовили істотні зміни в системах освіти. До числа основних тенденцій відносяться наступні:

- прискорення темпів розвитку світової спільноти і, як наслідок, необхідність підготовки людей до життя у мінливих умовах;
- перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливу важливість набувають фактори комунікабельності й толерантності;
- виникнення і зростання глобальних проблем, які можуть бути вирішені лише в результаті співробітництва в рамках міжнародної спільноти, що вимагає формування сучасного мислення у молодого покоління;
- демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що викликає необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору;
- динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої і малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, що визначають постійну потребу у підвищенні професійної кваліфікації та перепідготовці працівників, зростанні їх професійної мобільності;

- зростання значення людського капіталу, який у розвинених країнах становить 70–80% національного блага, що обумовлює інтенсивний випереджальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення [11].

Розвинені країни (США, Великобританія, Китай, країни Східної Європи, Південно-Східної Азії та Південної Америки) проводять реформи систем освіти, орієнтовані на поточні та перспективні потреби суспільства.

Слабкі сторони монорівневої системи освіти не дозволили пристосувати цю систему до нових потреб практики, тому що вона:

- консервативна, і тому із запізненням відгукується на запити суспільства. Це призводить, з одного боку, до появи небезпеки «кваліфікаційної прірви», коли може не виявитися необхідних для товариства фахівців, з іншого – в умовах швидкого старіння інформації та швидкої зміни технологій є ризик випуску фахівців, які поповнюють ряди безробітних, тобто система стає економічно неефективною;
- недостатньо демократична, і їй властива авторитарність викладання, жорстка регламентація педагогічного процесу;
- має недостатньо виражену спрямованість на самоосвіту, не сприяє в належній мірі вихованню готовності до соціальної динаміки, яка може протягом життя багаторазово змусити змінювати профіль діяльності;
- не може забезпечити достатньої різноманітності підготовки [6].

У результаті корінних змін у світовій науці, техніці, технології, а також у результаті процесів, пов'язаних з інформатизацією та автоматизацією, не врахованих при здійсненні в країні політики в області освіти, наша система освіти перестала відповідати вимогам часу. Тому, намічена в 90-х роках тенденція до глибокої реформи вищої освіти в Україні стала закономірним процесом, покликаним подолати недоліки існуючої системи, зробити її різноманітнішою, краще пристосованішою до внутрішніх потреб країни, до змін в економіці, соціальному і суспільному житті, а також з метою інтегрувати її в світову систему освіти.

За А.І. Михайлушкіним [7], реформування системи освіти, що почалося в 90-х роках, спрямоване на вирішення таких основних завдань:

- створення багаторівневої з різними формами власності системи освіти, розвитку різноманіття, варіативності освітніх програм і освітніх установ;
- цілеспрямована орієнтація системи освіти на попит не тільки з боку держави, а й з боку особистості, різних соціальних і професійних груп, ринкової економіки, регіонів, муніципалітетів тощо, створення широкого, цивілізованого ринку освітніх послуг;
- подолання деформації у співвідношенні окремих рівнів системи освіти, в розміщенні мережі освітніх установ, викликаних колишньою відомчою організацією освітньої системи, насамперед, професійної освіти;
- усунення диспропорцій між структурою (об-

сягом) підготовки кадрів та структурою (обсягом) попиту на них на ринку праці;

- оптимізація мережі освітніх установ на основі життєвих потреб, створення і розвиток на базі цих потреб нових видів освіти і типів освітніх установ.

Реформування системи освіти спрямоване на побудову багаторівневої системи з її можливістю диференційованого навчання, посиленням індивідуального підходу до тих, хто навчається, виховання особистості, яка самостійно контролює свою діяльність. Організація освіти втрачає строго уніфіковані риси як наслідок різноманітності попиту студентів на освітні послуги. У нових економічних умовах стає необхідною і можливою багатоваріантність вищої освіти за термінами, набором дисциплін, кваліфікацією, здобутими знаннями. При цьому треба зауважити, що багаторівнева система підготовки є формою оновлення вищої освіти і не означає зміну його змісту, яка полягає в тому, щоб забезпечити студентами відповідної кваліфікації і знань, адекватних вимогам часу та індивідуальним запитам особистості.

У США встановлена своєрідна одиниця виміру застаріння знань фахівців – так званий «період напіврозпаду компетентності», термін, що означає тривалість часу з моменту закінчення ВНЗ, коли в результаті появи нової науково-технічної інформації компетентність фахівця знижується на 50 %. Протягом останніх десятиліть цей період швидко скорочується. Так, якщо у випускника 1940 р. застарілість даного відсотка знань наступало через 12 років, то для випускника 1960 р. – через 8–10, 1970 р. – через 5, а сьогодні це оцінюється експертами в 2–3 роки [10].

Саме ринкова економіка в силу надзвичайної рухливості своєї кон'юнктури змушує людей постійно вчитися і переучуватися і у випадку зміни роботи або професії, і у випадку, коли людина залишається на своєму робочому місці тривалий час. Кваліфікація, набута робітниками раніше, має бути приведена у відповідність із мінливими кваліфікаційними вимогами або доведена до рівня, необхідного для роботи за новою професією, новому виду трудової діяльності. Ринкова економіка вимагає також постійної оперативної підготовки кадрів за новими професіями, яких раніше не було.

Дискретно організована система освіти вже не відповідає вимогам часу, тому що вона «відрізняється обмеженістю дифузного просування по ній особистості, не має системно втіленого кумулятивного характеру з розвиненим освітнім правом, що забезпечує послідовне й індивідуально-прийнятне за формами та темпами накопичення особистістю свого освітнього капіталу, який засвідчується на кожному етапі загальної та професійної освіти відповідним документом. При цьому кожен такий документ визнається як соціально значимий у суспільстві і на ринку праці елемент наступності і неперервності» [4].

Альтернативою існуючій раніше дискретній системі освіти є неперервна освіта як конструкція, що відповідає потребам особистості в

постійному накопиченні та оновленні знань із підвищенням освітнього рівня або ступеня кваліфікації та одержанні освіти для зміни сфери діяльності. Сенс неперервності полягає «в постійному задоволенні потреб особистості що розвивається, всеохоплюючому по повноті, індивідуалізованому в часі, темпам і спрямованості; в наданні кожному можливостей реалізації власної системи отримання освіти».

Призначення і сутність традиційної освіти як соціального інституту визначається, як відомо, тим, що вона служить інструментом наслідування культурам сукупного соціального досвіду, їхньої трансляції від одних поколінь до інших. Принципова відмінність між традиційною освітою і тою, яка диктується вимогами сучасності, полягає в тому, що перша виступає як інститут успадкування для використання, а друга – інститут успадкування для перетворення і розвитку заради подальшого використання. Цим визначається значимість неперервної освіти, її відповідність сучасним і прогнозованим потребам суспільної практики.

Дослідженням проблем неперервної освіти в 70–80-і рр. минулих століть займалися зарубіжні (Х. Гуммель, Р. Даве та ін.) і вітчизняні (А. Вербицький, А. Владиславлев, Б. Гершунський, Є. Купцов та ін.) вчені. Розвиток концепції неперервної освіти здійснювався формулюванням, уточненням і розвитком її основних функцій. Спочатку низка авторів (А. Владиславлев,

В. Купцов та ін.) неперервну освіту розглядали як проблему освіти дорослих. Її призначення бачиться в компенсації недоліків, упущень у попередній підготовці (компенсаторна функція) або у поповненні знань у зв'язку з новими вимогами життя, професії (перепідготовка та підвищення кваліфікації). При цьому «неперервність» трактується як система доучування і перенавчання працівника після отримання і на основі офіційного свідоцтва (атестата, диплома) про закінчену базову освіту, яка реалізується через різного роду курси, післядипломні і всякі інші форми навчання, спрямовані на оновлення, розширення й актуалізацію професійної інформації [1].

На наш погляд, такий підхід у визначенні неперервної освіти, зорієнтований на вирішення практичного завдання – домогтися ефективнішої участі людини у виробництві, має деякі недоліки. Зокрема, він недооцінює необхідність розвитку особистості. Так, Б.С. Гершунський пише: «Неперервна освіта не може зводитися лише до освіти дорослих. Це не просто механічна добудова існуючої структури новими ланками, покликаними посилити компенсаційні та адаптаційні функції освіти з урахуванням динамічних соціально-економічних і особливо науково-технічних і виробничо-технологічних потреб... Об'єктивно існує понадзадача неперервної освіти, яка має чітку не тільки економічну, а й соціально-політичну спрямованість: створення необхідних умов для всебічного, гармонійного розвитку кожної людини з обов'язковим урахуванням її індивідуальних здібностей, мотивів, інтересів,

ціннісних установок» [2].

У 90-х рр. розпочалася нова хвиля досліджень з проблем неперервної освіти. Великий унесок у вдосконалення концепції неперервної освіти зробили Г.О. Балл, С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, Н.Н. Нечаєв, Л.П. Пуховська, В.А. Семиченко, С.О. Сисоєва та ін. У публікаціях цих авторів простежується ширша точка зору на неперервну освіту, у відповідності з якою професійна і загальна освіта дорослих органічно поєднується (інтегративна функція). Відзначається, що освіта людини, що реалізується через загальну і професійну підготовку, являє собою не просто етап, під час якого вона готується до справжнього життя, а є невід'ємною складовою частиною цього життя і перманентно продовжується протягом усього її існування. Стратегічна мета неперервної освіти визначається загальними завданнями поновлення суспільства. У той же час рішення завдань соціально-економічного розвитку суспільства значною мірою пов'язане з інтелектуальним розвитком особистості, фундаменталізацією загальної освіти, вдосконаленням трудового виховання і професійної підготовки. Ось як характеризує систему неперервної освіти Н.Н. Нечаєв: «Система неперервної освіти повинна розглядатися як процес і результат розгортання конкретно-історичних потреб людини в освітніх послугах, у тій чи іншій мірі забезпечують реалізацію життєвих планів особистості, що розвивається, і поступовий розвиток самого суспільства [8].

Створення гнучкої системи або сфери освітніх послуг означає виникнення умов, в яких освіта стає насамперед процесом задоволення освітніх потреб особистості, а не потреб держави у робочій силі певної кваліфікації. Мета такої освіти – кваліфікація не тільки як «приспосовання» до професії, але й як підстава для успішної адаптації до умов життя в постійно мінливому суспільстві (адаптивна функція). Визнаючи вчення нормальною і необхідною діяльністю людини в усі періоди його життя, концепція неперервної освіти передбачає можливість і необхідність для всіх людей будь-якого віку оновлювати, доповнювати раніше набутий знання та вміння, постійно розширювати свій кругозір, підвищувати культуру і розвивати здібності, отримувати спеціальність і вдосконалюватися, здобувати нову спеціальність. Отже, як механізм розширеного духовного виробництва, неперервна освіта забезпечує збагачення та збільшення сукупного інтелектуального, морального і культурного потенціалу суспільства, на основі всебічного використання потенціалу кожної людини, шляхом освоєння ним усієї актуально-необхідної традиційної та нової економічної, суспільно-політичної, наукової, технічної інформації, розширення загального кругозору, зростання інтелектуального і культурного рівня (функція самореалізації особистості).

Система професійної освіти є частиною загальної системи освіти людини протягом усього її життя. Формування системи неперервної професійної освіти зумовлено змінами соціально-еко-

номічного середовища, в яких вона реалізується. Фактори середовища визначають сукупність обставин – соціально-педагогічних умов, що сприяють ефективному функціонуванню системи неперервної професійної освіти.

Структурна організація системи неперервної професійної освіти являє собою комплекс освітніх установ, що забезпечують організаційну і змістовну єдність, наступність і взаємозв'язок усіх ланок професійної освіти, навчання і розвитку кожної людини з урахуванням актуальних і перспективних суспільних потреб, що задовольняють її прагнення до самоосвіти і саморозвитку протягом усього життя.

Згідно із Законом України «Про освіту» (1991 р.) встановлені такі рівні освіти: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта [5]. За останнє десятиліття в структурах майже всіх рівнів відбулися зміни за рахунок введення доповнення до раніше працюючої системи підготовки фахівців нових підрівнів (ступенів). Сходінки являють собою етапи отримання професійної освіти одного рівня, що передбачають різноманітні за обсягом і спрямованістю професійні освітні програми. Вони розташовані в порядку зростання термінів їхнього освоєння. В основі відмінностей ступенів – розходження кваліфікацій випускників, які отримали відповідну професійну освіту.

Виходячи з вищеперерахованого впливає, що багатомірний характер системи неперервної професійної освіти забезпечується низкою властивостей (багаторівневність, додатковість, маневреність, послідовність), що дозволяють найповніше задовольняти все різноманіття особистісних і громадських освітніх потреб.

Найважливішою проблемою формування системи неперервної професійної освіти є розроблення її структури. Структура будь-якої системи відображає найсуттєвіші і стійкіші зв'язки між елементами та їхніми групами, що забезпечують основні властивості системи. Елементами (ланками) системи неперервної професійної освіти є професійно-технічна, середня спеціальна, вища освіта, аспірантура (докторантура), підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів, отримання другої вищої освіти тощо. Безумовно, кожна окрема ланка системи неперервної професійної освіти має свої специфічні завдання, обумовлені зв'язками з попередніми і наступними ланками (або ступенями всередині ланки), мінливими вимогами до якості навчання. Забезпечуючи відносну завершеність навчання, кожна ланка системи неперервної професійної освіти несе відповідальність за якість атестації своїх випускників та надання їм можливості продовження освіти. У зв'язку з цим велике значення має розуміння того, що мова йде не просто про конгломерати різних видів і форм освітніх установ, а саме про єдину систему, в рамках якої їх функціонування найтіснішим чином взаємообумовлене і підпорядковане загальним для всієї системи цілям

і завданням. Саме системність неперервної професійної освіти різко розширює її можливості, підвищує рівень пристосованості до оточуючих суспільних умов, дає можливість гнучко й оперативно відгукуватися на зміни потреб суспільства, соціальних груп і окремих особистостей.

Сучасна концепція підготовки фахівців передбачає включення навчального закладу будь-якого рівня в якості структурного елемента в систему неперервної професійної освіти. Кожна ланка цієї системи працює на майбутнє. Тому цілі і завдання виховання, навчання і розвитку повинні відображати не лише актуальні, нинішні потреби суспільства, а й перспективні запити і потреби як у матеріальній, так і в духовній сфері суспільного розвитку. Отже, освітня діяльність на кожному рівні повинна носити випереджувальний характер. Випереджувальна професійна освіта являє собою суттєву властивість професійної освіти, яка виявляється у взаємодії певним чином побудованих процесом передачі знань, спрямованих на розвиток у людини природної схильності до їхнього отримання, і його результату у вигляді розуміння активно нарощувати знання, формування перетворювального, гуманістично-орієнтованого інтелекту, що реалізується в діяльності людини. Вона спрямована на формування у майбутніх фахівців готовності до освоєння нових знань, набуття багатофункціональних умінь, що забезпечують професійну мобільність і конкурентоспроможність випускника і відповідають потребам ринку праці.

Із розвитком ринкових відносин розширюється обсяг освітніх потреб і змінюється їхня структура, що висуває на передній план вирішення таких проблем, як приведення у відповідність із регіональними потребами кількості професійних освітніх установ та їхніх видів; встановлення змісту освіти, адекватного запитам суспільства та інтересам учнів; забезпечення різного рівня наступності в освіті; розроблення і впровадження таких технологій навчання, які забезпечать максимальну реалізацію потреб особистості, врахують її індивідуальні особливості.

У 2014 р. мережа ВНЗ I–IV рівнів акредитації налічує 803 заклади, з них державної форми власності 415, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 167.

Нині в системі вищої освіти України функціонують 198 університетів, 62 академії, 83 інститути, 245 коледжів, 97 технікумів, 117 училищ та 1 консерваторія. Із загальної кількості вищих навчальних закладів майже 40% складають ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

У 2013/2014 н. р. контингент студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності становить понад 2 млн. 052,7 тис. осіб (у 2012/2013 н. р. – 2 млн. 170 тис.). Кількість іноземних громадян, що навчається понад 69 тис.

Серед викладачів ВНЗ I–IV рівнів акредитації

налічується понад 71,4 тис. кандидатів наук та майже 14,4 тис. докторів наук, 48 тис. доцентів та майже 12,7 тис. професорів.

За останні три роки вдосконалено систему прийому молоді до ВНЗ. Зокрема, розроблена і запроваджена Єдина державна електронна база з питань освіти, у якій у 2013 р. було зареєстровано понад 2 млн. 200 тис. заяв від понад 860 тис. вступників. В електронному вигляді абітурієнтами було подано понад 620 тис. заяв від понад 153 тис. вступників.

Протягом 2010–2013 рр. створено 13 регіональних університетських центрів на базі 33 ВНЗ. 14 вищим навчальним закладам надано статус дослідницького, серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації 118 вищих навчальних закладів мають статус національного [9].

Соціально-економічні перетворення кінця 80-х – початку 90-х років минулого сторіччя зробили істотний вплив на українську професійну освіту, дозволивши реалізувати академічну автономію ВНЗ, забезпечити різноманіття освітніх установ і варіативність професійних освітніх програм. Система професійної освіти в Україні при збереженні вітчизняних традицій, глибокої фундаментальної підготовки виявляє тенденцію до переходу на багаторівневу і багатоваріантну структуру освітнього процесу. Ці процеси отримали своє відображення і закріплення в Законі України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту».

Висновки. Становлення ринку в Україні продиктувало необхідність комплексного реформування системи професійної освіти як єдиної системи взаємодії всіх її елементів. Припинення централізованого розподілу випускників ВНЗ ініціювало до взаємодії ринку освітніх послуг та інших ринкових секторів народного господарства. Почали виникати прямі відносини між ВНЗ і банками, фірмами, іншими організаціями з приводу проходження практики студентами, працевлаштування випускників або розроблення й організації спеціалізованої програми корпоративного навчання її співробітників.

Література

1. Владиславлев А.П. Непрерывное образование: проблемы и перспективы / А.П. Владиславлев. – М.: Мол. гвардия, 1978. – 175 с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. В поисках практико-ориентированных концепций / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
3. Ерлыгина Е.Г. Совершенствование управления системой высшего образования в структуре экономики региона: дис...канд. эконом. наук: 08.00.05/ Ерлыгина Елена Геннадьевна. – Владимир, 2009. – 161 с.
4. Жидецкий Ю. До проблеми стандартизації ступеневої професійної освіти [та шляхи її вирішення] / Ю. Жидецкий // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2002. – № 6. – С. 352–359.
5. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1991. – 25 черв. – С. 2–4.
6. Киричков Ю. В. Неперервна ступенева освіта: Управління оцінювання знань / Ю. В. Киричков; [Відп. ред. В. М. Лисенко]; Нац. техн. ун-т України «КПІ». – К.: Політехніка: ТОВ «Генеза», 2001. – 173 с.
7. Михайлушкин А.И. Реформирование высшего профессионального образования в обществе переходного периода / А.И. Михайлушкин. – СПб.: СПбГИЭА, 1998. – 195 с.
8. Нечаев Н.Н. Концепция непрерывного образования / Н.Н. Нечаев // Специалист. – 1996. – № 4. – С. 18–19.
9. Списки вищих навчальних закладів в Україні станом на 01.04.2014 / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/>.
10. Федотова Е.Е. Подготовка выпускников школ к занятости: современный зарубежный опыт / Е.Е. Федотова. – Томск: Изд-во ТГУ, 2002. – 279 с.
11. Шинкаренко Л.І. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (1946–2007 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Шинкаренко Лілія Іванівна. – К., 2010. – 22 с.